

Lisiä kapeiden ja Virokannaksen ongelmaan

1. *Kapeet* ja Länsi-Uudenmaan *kapeenvalkea*

Uno Harva pohtii viimeisen teoksensa Suomalaisten muinaisuskon luvussa Aurinko ja kuu mm. Agricolan lausetta: *Capeet / mös heilde Cuun söit.* »Kapeista» on mainintoja myöhemmiltäkin ajoilta. 1700-luvulla Jusleniuksen sanakirjan mukaan *Capet, -etten* merkitsee 'spectri genus: eclipsis lunae, spöke som förtär månen', ja Antti Lizelius mainitsee *martaus kapeet* eli *kuun kapeet*. Ne tuntee myös Kiteeltä muistiinpantu loitsu ja tohmajärveläinen sananparsi »hävis (t. katos) kun kuun kave»¹; lisäksi vermlantilainen Kaisa Vilhunen on kertonut, että »kapeat kalu kuuta.»² Toisaalta Lauri Tammelinin v. 1706 julkaisema almanakka tietää suomalaisten muinoin uskoneen, että kuun pitäisi pimetessään »nijn cuin coirilda syötämän». Kaarle Krohn kirjoittaa: Agricola tuntee vielä hämäläisten tarun kapeista (s.o. eläimistä), jotka »myös heiltä kuun söit».³ Uno Harvakin päättelee kapeiden olleen uskonnuksellisia eläimiä.⁴

Kapeella on ollut muutakin puuhaa kuussa. Harva esittää kansanrunon säkeet: »Kuumet ennen kuun kehitti, kawet kuun kehästä päästi, riihen rautaisen sisästä», jota vastaa vermlantilainen säepari: »Kapo kuun kehästä päästi, pitkän hiuksen pinteistä.»

Kysymys siitä, onko kuun yhteydessä mainittu *kave (kapeet)* käsitettävä eläimeksi, kaipaa vielä selvittelyä. Harvakin sanoo »kuun syöjien» voineen esiintyä myös muussa kuin eläimen hahmossa. Rymättylässä on arveltu noitian syövän kuuta. Samoin koltat uskovat noidan tai peikon (*jéretnik' < ven. epemuk*) syövän pimenevää kuuta, jolloin sitä peloteltiin lyömällä kahta kirveenterää vastakkain.⁵ Länsi-Inkerin runoissa sanotaan: »Viron noijat päivöin peittiit, Saksan noijat kuun salaisiit.» Maailman eri puolilla tavattavien uskomusten mukaan kuunpimennyksen aiheuttavat 1) noidat, 2) eläinhirviöt, 3) demonit ja 4) Jumala; pimennys päästää pahat henget valloilleen.⁶

¹ Sanakirjasäätiön sananparsikokoelma (Tauno Hirvonen 1933).

² LAURI KETTUNEN Suomen varhaishistoriassa, s. 17.

³ Suomalaisten runojen uskonto, s. 247.

⁴ Suomalaisten muinaisusko, s. 165.

⁵ Kirj., Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen, s. 198.

⁶ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II, p. 1511. Antiikin aikana luultiin Thessalian noita-akkojen aiheuttavan pimennyksen.

I. *Kave*-sanalla on mm. »eläimen» merkitys. Gananderilla tavataan tästä runsaimmat tiedot (sanakirja I, s. 334): *kawet* l. *kawek*, *-pehen* 'lenhuldt, slät-hårigt diur, animal pilis nitidissimis (lepores, vulpes & cetera)', mutta myös 'håriga, lurfwiga skogsdjur'; 'lammas' (Bothn.), »kapehet on pahanteosa, säges om får, som giöra illa», »kapeesta karvasesta, sorinasta suoran jouhen» (Run.) 'ifrån hästen', (Sav.) 'ifrån den håriga', (II s. 136) *maan-kape(h)et* 'alla sunda skogs diur, bestia sylvestres', (I s. 334) *mettän-kapeet* 'jänes, kettu', ja eräessä loitsun säkeessä: 'ilves'. Ganander tuntee myös sanan *kapines*, *-nehen* (Pohj., = *kawet* — *epeli* — *itikka*) 'okynnes fää, o. djur'.

Lönnrotin sanakirjassa on samantapaisia tietoja: *kave*, *kapeen* 'varelse, kreatur; skogsdjur', (lisäv.) *kave*, *-een* 'villebråd; mat'; »kapeet ovat pellolla» (om får, getter m.m.), meren k. 'hafsdjur'; *kapo*, *kavon*, *kavo*, *-oon* 'leftvande varelse, kreatur'.

Kansanrunoissa *kave* esiintyy usein, varsinkin loitsuissa. Voidaan löytää ainakin seuraavat merkitykset (tai kertosanat): *kave* = 'jokin eläin' (Kainuu, SKVR XII 4998, Kajaani 3995, »Kave juoksi soita myöden, katkoi häntä-karvojaan»), = 'karja tai lehmä' (Nurmes VII₅ 3878), = 'ruuna' (Kitee VII₄ 2737, »Vielä ampui nuoliahan ruunan ruskiin välihin, kapeeseen karvaseseen»), *metsän kave* = 'ilves' (Keski-Pohj. XII 5271, Paavola 5285, Pyhäntä 7353, Juuka VII₅ 4080, Suojärvi 3875, Vienan Akonlahti I₄ 1360 ja Kivijärvi 1587 — täällä gen. myös *kavehen*: »Šuvi [= su'i] ilvekšen iholla, karvalla metšän kavehen, metšän uuhun untuvalla») ⁷.

Nykymurteissa *kave* eläimennimenä merkitsee vain 'lammasta'. »Kave (murt. *kaves* ~ *kavet*) on eteläpohjalainen nimitys, mutta alueen ulkopuolelta-kin siitä on pari tietoa (Evijärvi, Alavieska).» ⁸ Merkillistä kyllä, tämä sana tunnetaan Vienassakin 'lammasta' merkitsevänä: *kaveh*, *-pehen* 'aituri, hyppyri (tav. emä-)lammas' (Uhtuan Jyväskylä, K. F. Karjalainen 1894); jos lampaita nähtiin tai mainittiin nuotta- ja verkkopyyntiin lähdetessä tai sen aikana, piti niitä sanoa *kapeheksi* (mon. *kapehet*), sillä lampaan luultiin olevan kateellinen (Akonlahti) ⁹. Ei liene mahdotonta, että *kapeen* 'eläimen' merkitykset muuallakin kuin Akonlahdessa pohjautuvat alkuaan juuri eufemistiseen käyttöön, mikä taas osaltaan viittaisi tällaisten merkityskehittymien suhteelliseen nuoruuteen.

II. *Kapeella* on ollut myös merkitys 'ihminen, varsinkin nainen', (Ganander:) 'menniskia, mennskobarn; homo', »kantama kahen kapehen» = 'buren, född af två menniskjor — af förnuftiga (l. ägta) föräldrar aflad och född', »wyöllä ajnosen kapeen» = 'ipse Wäinämöinen, den förnämsta man' ¹⁰,

⁷ Rautalammilta on kirjaanpantu gen.-muoto *metsän kappeen* IX₄ 611.

⁸ VEIKKO RUOPPILA, Kotieläinten nimitykset suomen murteissa I, s. 198.

⁹ PERTTI VIRTARANTA, Vienan kansa muistelee, s. 260.

¹⁰ Vrt. myös (Gan.) *kafvee* (Werml.) 'primus, fortissimus', (Lönnrot) *kave* 'ädel, hög'.

kape(h)et 'tyttäret; flickor; nymphae, puellulae', *emokawet, emikawet* (karwa emo) 'qvinna, hona; foemina'; *kapo*: »... kawon tekemähän, emon tuoman ruumisehen», »imbi pirtoa pitääpi, kapo kangasta kutoopi»; *kawoh* (myös:) 'pikkunen ja laiha [ihminen]'.

Lönnrotilla samoin: *kave* 'epitet för menniskor (således: utmärkt menniska)', *emon kapeet* 'modrens bästa barn', *isokave* '(fig.) menniska', *kapo* 'qvinna', »olin kapo, neiti nuori' (Kal. 5:125), *kavon kipu* 'barnsnöd, -värk', *kapines* 'ett elakt l. gement stycke, spjufver, ilsken menniska, djur som gerna bites'.

Kansanrunoista voidaan poimia monia vastaavia esiintymiä: *kave* = (vas-tine tai kertosana) 'ihminen' (Pihtipudas IX₄ 314 ruven manauksesta: »Hyi pois ihosta ihmiskukan, karvoista mun kappeen oman», Juva VI 4055—6); 'äiti, emo; isä' (? Kuhmo XII 5590 kalman sanoista: »Karvasta Isän kapeen, karvasta Emon kapeen», Vienan Venehjärvi I₂ 786, 792), 'emo, vaimo; morsian' (Vienan Latvajärvi, Niskajärvi, Uhtua I₂ 772, 746, 1052 »Emo kielti, vaimo käski, jo esti kavetta kaksi» Lemminkäistä Päivölän pitoihin lähtemästä), *emä-kave* = 'äiti' (Vienan Vuonninen I₄ 426; Iisalmi VI 3217: »emän kaapeen ~ tämän elävän [ihmisen]»), *emo kave* = 'äiti, emo', kertosanana myös 'ihminen, ihmeno, inehminen' (Alatornio XII 5612, Utajärvi 5762, ? Kuhmo XII 5590, Nilsä VI 4130, Kerimäki 4470, Soanlahti VII₃ 66, Vienan Latvajärvi, Vuokkiniemi I₄ 584, 2404), *emo kapia* = 'ihminen' (Rantasalmi VI 3832), *iso kave* = 'mies' (Sotkamo XII 4446), *kapeet* = 'nuoret' (Vuonninen I₄ 2015 »Tuosta nouskah nuorten juoma [= olut], kohokkah kavetten ruoka»¹¹).

Kapo (karj. myös *kabu*) -sanalla on seuraavat merkitykset (tai kertosanat): 'inehmo' (Kajaanin mlk. XII 8478), 'emo' (Alakiiminki XII 5578, Muhos 6173, Paavola 5525), 'tyttö' (Inkeri, Narvusi III 73) 'impi', (Vuole V 2456, Vienan Latvajärvi I₂ 772 »Mitä tuoltakin tulisi, kavon kauenhen käsistä, hyvän immen hyppysistä»), 'Osmotar' (oluen keittäjä, Paltamo XII 104, Lapinlahti VI 63, Varpaisjärvi 64, Iisalmi 65, Vienan Akonlahti I₂ 741, Kenttijärvi 754, Vuokkiniemi 781, Venehjärvi 789, 791a, Kivijärvi 757, 757a, Latvajärvi 761, 771: kapotarpon < ? kapotarp_o), 'Ahti-veitikka' (Kivijärvi 757a).

Nykymurteissa *kave* esiintyy 'naista' tarkoittavana vain eteläkarjalassa: *kave^h*, *-hen* 'pieni ja sekä ulkomuodoltaan että tavoiltaan huono nainen', *no, kave^h oled! ne on kummalližie kavehię teälä* (Tunkua, Tahvo Liljebblad 1927—28).

Kapeella on, kuten tunnettua, 'naista' merkitsevä vastine virossakin: (Wied.) *kabe* (gen. *-eda*), *kabene* 'Frau, Weibsperson', *kabehene, -hine, kabeja* 'Weib', *kabo*

¹¹ Mainittakoon vielä, että parissa loitsun toisinnossa on *kapeen* kertosanoina kivi, kanto, kanerva, lehti, lempi [< lempo], maa, taivas (Paavola XII 5035, Pulkkilä 5023).

(gen. *kao, kabo*), *-okene* 'Frauenzimmer, Mädchen', *-ojats* 'Mädchen', *kabikene* 'Hühnchen', samoin lapissa, äänneasusta päätellen suomesta lainautuneena: norjanlapin *gābā, gāvā*, gen. *gāppāgā* '(capable) woman | (dyktig) kvinne', inarin-, koltan- ja kuolanlp. murteissa *kāvā* ym. (Inari) 'nuorikko', (muualla) 'vaimo | ehefrau', turjanlp. *kāβ-tolle* 'naispuoli | das weibliche geschlecht'. Y. H. Toivonen on *kapeelle* esittänyt, tosin epäillen, tšeremissistä ja votjakista vastineita, jotka merkitsevät 'vanhaa naista, akkaa, »tätiiä» (ei sukulaista) ja anoppia'.¹²

III. Varsin huomattava on *kapeen* merkitys 'myyttillinen olento, jokin haltija tms.'. Ganander: 'en nordens afgud; deaster', »Kawe(h) ukko pohjan herra, ikäinen iku Turilas, isä vanha Wäinämöisen», »Epäsi (l. epäisit) kawetta kaxi, kjelsi kolme luonnatarta»¹³, *maan-kape(h)et* 'jordrän', *mettän kapeet* 'osynliga andar, ett slags små dieflar, genier; genii, spectri genus, satyres,' (I s. 525) »Kuumet ennen kuun kehitti, kawet kuun kehästä päästi», [kawet lintu, elävä Jumalan luoma eläin], (Myth.) Pohj. »Kawet päästi päiwän paisamaan, päästi kuun kuumottamahan», »Kaveh ennen jaxon jaxoi, kaveh ennen päästön päästi» (< v. 1733 Savo? SKVR VI 2987: »Cawec ennein jaxon jaxoi . . .»), *kapeet* anses ock för fiskare och at de hade sitt fiskvatn, »Kapeet kalalle läxi» — »kapeen kalavesistä.»

SKVR: »Kave eukko luonnotar» (Kesälahti VII₅ 4900, Sotkamo XII 103), »kave eukko, luonnon tyttö», »kavet ilman kaunis neitti» (Sotkamo XII 6213, 6827), »Kaxi kullaista kavetta nukku tiele kalliolle» (Juva VI 3823), *maan kapeet* = 'hiidet' (Kärsämäki XII 3529), »Hivuksista hiitten vaimon, hapsista pahan kapehen» (Ilomantsi VII₅ 623), *kave* = 'lempo' (Kainuu XII 4998); *kapo*: »Kapo kuun kehästä päästi, pitkän hiusten pinneitä» (Norja, Vinger, VII Mets. 59), »metsän mielityttäret ~ karvarinnat kavot» (Kiuruvesi? VI 4889)¹⁴, »Tuo venehtä Tuonen tyttö, karpassuo kapo Manalan» (Viena, Latvajärvi I₁ 363, 363a).¹⁵

Lapin kielessä on eräs *gābā, gāvā* -sanaa nähtävästi vanhempi sana, joka hyvin sopii *kapeen* vastineeksi, nim. ruotsinlapin (Lind. & Öhr.) *qwopes* 'venefica; häxa, trollpacka', *kuopeswuot* 'qvinners trolldom', Luulajan murteen (Wikl.) *kūōpas* 'he-

¹² Suomen kielen etymologinen sanakirja I, s. 175. Nämä sanat esittää jo WIKLUND, Entwurf einer urlappischen Lautlehre, s. 133.

¹³ GANANDER mainitsee myös kapeet = (Agricolan ja »muiden» mukaan) 'spöke, som förtär månen; månens förmörkelse'.

¹⁴ I₁ 683a (Latvajärvi): »m. mielityttäret ~ karvarinnat kanat.» — *Kapeen* merkityksestä 'hiisi, lempo' ehkä johtuu (Lönnr.) *kavehtiva* 'fruktansvärd', (Lisäv.) *kavehtia* 'injaga fasa, förfära, förskräcka, skrämra'. Sanalla on toinenkin merkitys: 'keikkua (tanssia)' (Kesälahti, SKVR VII₅ 4900).

¹⁵ Sen johdosta, että vanhoissa runoissa »Luonnottaren» kertosanalla *kave, kapo* ja (kerran) *kavotar* on joskus määreenä 'kultainen, korea', KAARLE KROHN arvelee sanan tällöin tarkoittavan naisista korkeinta, so. Neitsyt Mariaa (Suomalaisten runojen uskonto, s. 226, FFC 67, s. 109, FFC 104, s. 70). — Tässäkin tapauksessa *kave* olisi myyttillinen olento, tosin kristillis-katolisessa, pyhimyskultillisessa mielessä.

xe, zauberin', (Grund.) *kuõpas*, npl. *kuõhpasa^h* 'trollkarl, trollkäring | Zauberer, Hexe' (ks. Wiklund, UL, s. 133: L. & Ö. *qwopes* = *kave*); se vastaa äänteellisesti tarkoin karj. *kaveh* (< **kaβeš*): *kapehen* -sanaa eikä merkitysten eroakaan (sm. 'myyttillinen olento' ~ lp. 'noita') tuota hankaluutta, sillä noidan katsottiin olevan suhteissa henkimaailmaan, ja tavallisten ihmisten oli varominen niitä kumpaakin. (Sitä vastoin lp. *gābā* näyttää lainautuessaan siirtyneen *-ek* : *-eye-*tyyppisten sanojen ryhmään, ikään kuin karjalassa olisi *kave* : *kapien*.) Jos luulajanlappalainen vastine on oikea, voivat suomesta tavatut myyttillisen olennon merkitykset perustua hyvin vanhaan kantaan. Kuten virolaiset vastineet osoittavat, on myös epämyyttillinen 'naisen' merkitys ilmeisesti vanhaa perua, kun taas pelkästään suomessa tavatut 'eläimen' merkitykset lienevät sekundaarista laatua, joko 'ihmisolennon' tai 'myyttillisen olennon' merkityksestä jollakin tapaa johtuneita. Merkille pantavaa on, että *kave* myyttillisen olennonkin nimenä useimmiten näyttää viittaavan juuri naispuoliseen olentoon. Tähän sopii hyvin Lindahlin ja Öhrlingin lausuma, jonka mukaan lp. *qwopes* tarkoitti yksinomaan naisnoitaa, jota vastoin miesnoita oli *nāite*.¹⁶

Esitellessäni Harvan alussa mainittua teosta Suomen Museo LVI:ssa (1949), s. 113—115, mainitsin pienenä lisänä Vihdissä 1910-luvulla kuulemani sanan *kapee(n)valkeat*, joka merkitsee 'kalevantulia' ja jota ei ollut käsitelty kielitieteellisessä kirjallisuudessa; arvelin luulajanlappalaisen sanan perustalla, että kapeet kenties ovatkin olleet jonkinlaisia noitaolentoja tai haltijoita. Sanakirjasäätiön kokoelmista ja muista myöhemmin kertyneistä tiedoista ilmenee, että *kapee(n)valkea(t)* tunnetaan suppealla alueella eräissä Länsi-Uudenmaan, Etelä-Hämeen ja Varsinais-Suomen pitäjissä. Tietoja on saatu V i h d i s t ä : *kapeenvalkja*; pimeinä syysiltoina näkyvät himmeät salaman leimahdukset sanoo kansa kapeen valkeiksi (Kaarlo Ranta 1934), *kapēvalkia* 'ohravalkea' (Thyra Wikström 1936), *kapeen valkijaksi* sanotaan sellaista salamoimista, mitä näkee syysiltoina, kun ei kuulu jyrinää (V. Halen 1937), *kapēvalkija* (Terho Itkonen 1958); N u r m i j ä r v e l t ä : *kavevalkee*, joskus *kapeenvalkee* 'jyrinättömiä salamia taivaanrannalla, etenkin loppukesällä' (V. Peltolainen 1908), *kapēvalkē* ~ *kapēvalki_a* ~ *katēvalkē* (Terho Itkonen 1958); H y v i n k ä n Kytäjärveltä ja L o p e n Metsäkylästä: *kavevalkē* (sama 1958); Lopelta myös *kavevalkeet* = *kapeen valkee(t)* 'Kalevan valkeat' (B. F. Godenhjelm 1907); P y h ä j ä r v e l t ä : *kapēvalkija* (Terho Itkonen 1958); P u s u l a s t a : *kapeen valkia* 'kalevantuli' (P. J. I. Kurvinen 1920),

¹⁶ Itämerensuomalaisten kielten ja lapin ulkopuolelta on *kave*-sanalle esitetty myös indoeur. ja pari skand. vastinetta (SETÄLÄ, Suomen suku I, s. 122; OJANSUU Vir. 1910, s. 143—144; KARSTEN Germanisch-finnische Lehnwortstudien, s. 27, Folkmålsstudier IV, s. 480, Finnar och germaner, s. 179—184), mutta kaikki ne tuntuvat epävarmoilta. — RÄSÄNEN on verrannut *kavetta* itätseremissin sanaan *kava* (Paas.) 'eräs naispuolinen haltija', (Vasilj.) 'taivas; kohtalon jumaluus' (Kalevalaseuran vk. 36, s. 106).

kapēvalkjā [yks. nom.] *sanoi mun äiti ai ennē* | [k. näkyi] *ehtōl ai pim'jās* | *välkkūi tuūl taivāl nīrku ukonsalama, paremin ai ku pimimār rupes* | *ai nēt leimutti . . . kun clotansseis kääti* (Terho Itkonen 1957); *N u m m e l t a* : *kapēvalkjaa* 'revontulet' (T. E. Näre 1934), *kapēvalkija* 'kalevantulet' (Terho Itkonen 1958); *S a m m a t i s t a* : *kapēenvalkia* 'loppukesällä öisin taivaanrannalla näkyvät ukkoson leimahduksen kaltaiset välkähdykset' (Yrjö Yläne 1908—14), 'elovalkea' on *kapēenvalkiaa* (P. Lietzén 1935), *kapēvalkjā* [yks. nom.] (Terho Itkonen 1958); *L o h j a l t a* : *kapēvalkja* (samoin); *K a r j a l o h j a l t a* : *kapēvalkja* leimuu syksykesällä: kun kevätkesällä joskus lämpimänä yönä perunanvarret »kärppävyy» vähän, sanotaan kapevalkjan käyneen, eikä se kasvua haittaa (Maria Vesa 1958); *P e r n i ö s t ä* : *kappevalkja* '1) sähköilmiö: pieniä salamoita muistuttavia valoilmiöitä maan rajassa; olen itse nähnyt sellaisen mm. tiellä keskellä kuivia peltoja syksyiltana; kansalla on usko, että *kappevalkja* polttaa pellavat pilalle, jos osuu pellavamaan kohdalle välähtelemään¹⁷, 2) myös: elosalamat l. kalevantulet' (Vilho Myrsky 1927), »menne yö ohr tulevus, ku *kappe valkja* leimos», »se leimos vähä komjast *kappevalkjat* men[n]e yö, ohr kyl ny pijan tuleva» (M. A. Knaapinen 1929, 1933), *kappevalkja* ennustaa pahaa ilmaa (Sylvia Salminen 1958). — Lönnrot on sanan tuntenut nähtävästi kotimurteestaan, mutta hänen sanakirjassaan se on asussa *kapēen tulet* 'kornblix (kalevan tulet)'; art. *kave*. Mainittakoon vielä, että *M u u r l a s s a* on *Kaverytkö*, pieni metsäjärvi synkässä rotkossa (Vilho Saariluoma 1958).

Edellä esitetystä käy ilmi, että kapeella on ollut tekemistä kahden pimenevässä illassa tai yössä näkyvän valoilmiön kanssa, jotka ovat kumpikin salaperäisiä ja affektipitoisia: 1) pimennyksen aikana nopeasti pienenevä ja katoavakin kuu¹⁸ sekä 2) äkkiä kaukana leimahtelevat kalevantulet. Jälkimmäisten aiheuttajaksi ei hevin voi ajatella kuvitellun eläintä, vaan kyllä jonkin haltijan tai muun myyttillisen olennon. Onhan samoja tulia leimahutteleva Kalevakin ollut joko haltija tai myyttillistä luonnetta saanut sankari. Samoin Rahko (Agricola: *Rachkoi* / *Cuun mustaxi iacoi*), jolla Harvan¹⁹ mukaan »on ym-

¹⁷ Vilho Myrskyn ja Maria Vesan tietoihin voi verrata Holsteinin Ditmarschenissa tavattavaa uskomusta, jonka mukaan kalevantulien näkyminen vehnän heilimöinnin aikaan tekee jyvät itämättömiksi. Böömissä ei kalevantulien esiintymisen aikaan sovi istuttaa valkojuurikkaita, koska kalevantulet ottavat ne pois (HWDA IX, p. 551).

¹⁸ Tämän yhteydessä huomautettakoon JACOB FELLMANIN (*Anteckningar under min vistelse i Lappmarken*, II, s. 86) tiedonannosta: »*Atshen nieida . . . är hos Enareboerne en forntida kättjefull och spotsk jungfru, hvilken hänger uppe i månen och derigenom förorsakar, att den i klart väder synes fläckig.*» Myöhemmin inarilaiset ovat kertoneet kuuntervaaja *Attšēniista*, joka alkuun oli varasteleva ihminen. »Nytkin on näkyvissä hänen kuvansa kuussa, ja sanotaan: onpa kuun *A*:ilta kantapää kulunut» (SUST XL, s. 13). Vanhemmaa kantaa edustanee yhdyssana *Attšēni-käl'GU* ('*A*.-eukko') 'noituudestaan kuulu naisolento'.

¹⁹ Suomalaisten muinaisusko, s. 163.

märretty henkiolentoa, haltijaa, joka myöhemmin on erikoistunut eri aloille uskomusten maailmassa. Kuun yhteydessä tätä nimitystä on tietenkin käytetty tarunomaisessa mielessä.»

2. *Virokannas* länsiusuomaalaisen ja lappalaisen aineiston valossa

Agricolan mainitsema karjalaisten jumala *Wirancannos*, joka »Cauran caitzi», on tuottanut tutkijoille runsaasti päänvaivaa. Siihen verrattava muinaisrunojen *Virokannas* (SKVR I₁ 683, 683a Vienan Latvajärvi, 689, 690, 693 Vuoninen, 892, 893 Latvajärvi, 894 Venehjärvi, 898, 900, 901 Uhtua, 902, 945 Pistojärvi; 683 »Virokannas karjalainen»; vääntymiä: *Vierokanta*, *Visakanta*, *Viilokanta*, *Viinikanta* jne.) ei esiinny viljan suojelijana, vaan lapsen kastajana ja huono-onnisenä Ison härän tappajana²⁰, joka joutuu pakoon pötkiessään kapuamaan kannon päähän²¹ toveriensa *Ukon* ja *Palvasen* kiivetessä puihin.

Virokannasta on E. N. Setälä enimmin käsitellyt. Sitä koskevassa kirjoituksessaan J. Qvigstad'n juhlakirjassa²² v. 1928 hän päätteli, että lapin kielessä on ollut sana **vi(e)ro-kanas*, jossa *vi(e)ro* (= luulajanlapin *vǎrru* 'opfer, steuer' ~ sm. *vero*) merkitsi 'uhria' ja *kanas* 'henkiolentoa, haltijaa'; tämä sana olisi sitten lainautunut suomalaisille ja ehkä virolaisillekin. Sanastajan n:ossa 7 (1929—1930) Setälä esitti lyhyemmin saman asian sanoen, että **vi(e)ro-kanas* tarkoitti 'uhrihaltiaa, haltiaa, jolle uhrataan'.²³ Postuumissa kirjassa Kaukovälähdyksiä (1939) hän kuitenkin on luopunut tuosta selityskokeestaan ja esittänyt uuden: *viro* on »vahvasti lyhentämällä ja kansanetymologisesti saatantanut syntyä» skandinaavisesta sanasta *vaerild*, *vaerald*, *vaeruld* 'maailma', ja taas *kannas* (< *kanta*) on merkinnyt 'tukea, kannattajaa'.²⁴ Näin korkean aseman Setälä antaa Virokannakselle sen vuoksi, että tämä mainitaan muinaisrunoissa itse *Ukon* (ukkosenjumalan)²⁵ rinnalla: »Läksi Ukko iskemähän, Palvani pitelemähe, Virokannas viilemähe.» Uno Harva päätyy teoksessaan Suomalaisten muinaisusko siihen — varmaankin oikeaan — tulokseen, että Agricolan muoto *Vira-* on vanhempi kuin *Viro-*. Hän hyväksyy Setälän Kaukovälähdyksissä esittämän selityksen. »Mutta huolimatta siitä, onko Setälän oletama sananjohto (< *vaerald*) oikea, on todennäköistä, että *vira* (*viro*)²⁶ on tarkoittanut 'maailmaa' ja että *Virankannos* on ollut ... 'maailman tuki,

²⁰ *Visakanta* Ison sian runossa.

²¹ Kerran: vitsasehen.

²² Festskrift til Rektor J. Qvigstad 1853 4. april 1928. Tromsø Museum, s. 263—80.

²³ Vanhojen uskomusten alalta VII: 49.

²⁴ Kaukovälähdyksiä, s. 69, 70. Setälä sanoo *Vironkannaksella* olevan myös sivumuodon *Viro(n)kanta*, joka kuitenkin lienee vain H. Pippingin oletama (ks. FFC 104, s. 58).

²⁵ M.t., s. 67.

²⁶ Setälällä *Viro*, m.t., s. 69.

maailman kannattaja'.»²⁷ Äänteellisesti *viran* (*viron*) johtaminen skand. *veraldista* on kuitenkin mielivaltaista²⁸, eikä ole todisteita siitäkään, että *Viroa* (vielä vähemmän *viraa*) olisi runoissa käytetty merkitsemään nimenomaan 'maailmaa'.

Setälä ja häntä seuraten Harva asettavat Virokannaksen yhteyteen Viron Saarenmaalla tavatun sanan *vi(i)rakannus*, joka tarkoittaa 'karvan pyöriäistä hevosella tai lehmällä' tai myös 'hiuspyöriäistä ihmisen päässä'. Setälä kirjoittaa: »Samoin kuin Virokannas — Pohjantähti taivaalla on keskuksena, jonka ympäri koko tähdistö liikkuu, samoin on pyöryväinen tukassa ikään kuin napa, jonka ympäri hiukset ja karvat ovat asettuneet. Tämä nimi perustuu siis merkilliseen vertaukseen.»²⁹ »Virokannas, maailman kannattaja, oli *k a i k e n h e d e l m ä l l i s y d e n k a n n a t t a j a*, hän kun piti kaiken koossa ja antoi viljan ja kaiken rikkauden, niinkuin tiedämme *s a m m o s t a*.»³⁰ Ja Harva esittää vertauskohdaksi, että niin kuin svealaisten 'maailman jumala' (*veraldar god*) eli Frey (herra) oli samalla kaiken kasvun edistäjä, siten myös *Virankannos* eli *Virokannas* on saattanut olla Freyn kaltainen, yleinen viljavuuden jumala, vaikka Agricola puhuessaan eri hyötykasvien haltijoista mainitseekin sen vasta viimeksi kypsyvän kauran yhteydessä.³¹

Harva tuo *Virankannos*-sanana käsitteeseen huomattavan lisän esittämällä kasvinnimen *virankanto*, joka tavataan 'alvejuuren' (*Polystichum filix mas* ja *P. spinulosum*) kansanomaisena nimenä Lounais-Hämeessä ja Länsi-Uudella- maalla.³² Hän arvelee, että alvejuuren komea lehtitöyhtö on mahdollisesti tuonut mieleen ylilmoihin liittyvän kuvitelman taivaankuvun keskellä olevasta navasta, jonka ympäri kirjokansi pyöri.³³ Tuota sanaa kannattaa tutkia tarkemmin.

1. Asun *virankanto* '*Polystichum spinulosum*' on Vihdistä merkinnyt jo J. A. Wecksell (Suhonen, Suomalaiset kasvinnimet, s. 286). V. 1932 on Matilda Sirkkola lähettänyt Sanakirjasäätiöön tiedon, jonka mukaan *vira(a)n-kanto* tarkoittaisi 'kallioimarretta' Vihdin, Nurmijärven, U.I. Pyhäjärven ja Lopen murteissa.³⁴ Nykyään tämä asu näyttää jo käyneen harvinaiseksi.

²⁷ Suomalaisen muinaisusko, s. 231.

²⁸ T. E. Karstenin teoksessa *Finnar och germaner ei Virokannasta mainita*, vaikka siinä luetellaan kaikki oikeaan ja useimmat harhaankin osuneet suomalais-germaaniset etymologiat.

²⁹ ³⁰ Kaukovälähdyksiä, s. 74, 75. — Virolaisesta sanasta on prof. A. Saareste antanut minulle ystävällisesti seuraavan tiedon: »Minu andmeil tähendab Saaremaa *vi(i)rakannus e. veerekann, -u e. kannuskõre e. kannusk, -i* (Jäm), mis muude murrete karva või juuste *keeris, keere, keerlauk e. pöörus*. Muu tähendus sel sõnal on mulle tundmatu.» Näyttää epävarmalta, kuuluuko *vi(i)ra- Virankannoksen* yhteyteen, sillä *viron* (Wied.) *wira* on 'Schimmer, Geflimmer', *wir*, gen. *wira, wiru* 'Strich, Streifen, Spalte, Riss' ym., ja *kannus, -sk* ilman *vi(i)ra-*yhdysoaakin näkyy merkitsevän 'hiuspyöriäistä'.

³¹ Suomalaisen muinaisusko, s. 232.

³² M.t., s. 229.

³³ M.t., s. 232.

³⁴ Tiedonantoa lienee pidettävä epämääräisenä, koska sama henkilö ilmoittaa sanan *n e l j ä s t ä* pitäjältä.

Nurmijärven kirkonkylästä on Terho Itkonen syksyllä 1958 kuitenkin merkinnyt asun *virankantoja* 'alvejuuria'; toisen nurmijärveläisen haastateltavan mukaan taas kerättiin *vironkannoj juri* myytäväksi Koposen lääketehaaseen Nurmi-järvelle.

2. *Virankannon* vääntymiä näyttävät olevan *virokaarne* ja *vilakaarne* 'Polystichum filix mas', jotka Lönnrot mainitsee Suomen Kasvistossa 1860. Asut voivat olla Lönnrotin kotimurteestaan tuntemia, koska Terho Itkonen on vielä 1958 merkinnyt Sammatin Myllykylästä näitä läheisesti muistuttavan sanan *viränkärnjane* ~ *-kärnjane* ~ *-kärnja'ne*. Täälläkin kasvi tunnettiin juuri lääkekasvina, jota oli viety Nurmijärven apteekkiin myytäväksi. Kiskosta on J. A. Walle pannut muistiin samantapaisen vääntymän: *virakkana* 'Polystichum' (Suhonen, mts. 285—6).

3. Vihdistä on J. A. Wecksell merkinnyt myös asun *virankojuuri* 'P. spinulosum' (Suhonen, mt.). Tämäkin nimitys elää vielä nykymurteissa. Terho Itkonen on Vihdin Selin kylän synnynnäiseltä pannut muistiin asun *viranko* 'Polystichum' (pojat keräsivät sen juuria jo 1890-luvulla Nurmijärven apteekille) ja Nurmijärven Uotilasta yhdyssanan *viranokjuri* (haastateltavan selitystä: *sanajalka on kruavimpa, se [v.] o. vähä hianompalehtistä | se [juuri] on semmonen krompsu vä, semmonem motti, juri täynnä vä | ne kehuvat et nist jotail lääkkei sit laittovat*).

4. Elvi Pakarinen (Erämetsä) on 1928 kirjannut Vihdistä muodon *virake* 'P. filix mas'. Tämä asu näkyy olevan Vihdissä ja sen lähipitäjissä yleisin nykyisen vanhan polven tuntema. Terho Itkonen on 1957 ja 1958 merkinnyt sen Nummelta (*virake*³⁵) ja Lohjan Paloniemestä (*virake*), Vihdin Vihti-järveltä (*virakkěj juri*; toisen haastateltavan mukaan *virakejjuri* kerättiin Nurmi-järven apteekkia varten), Pusulasta (*virakkeist* [puhuttiin] | *nirkun sanajalkä semmonen ukstoikkonem pitkä vä se virake* | [lehdet ovat] *melk'jän samallaiset* [kuin sananjalassa]), Pyhäjärven Ahmoosta (*virakkēn juri*) ja Nurmijärven Uotilasta (*virakejjuri* | *ku oli semmonen kaljon alusta ni siäl kasu nit | siält ne koko nit aptekeisī*), vieläpä Lopen Metsäkylästä läheltä Vihdin rajaa ja Hyvinkään Kytäjärveltä (mon. part. *virakkeita*).³⁶

Edellä (s. 114) mainitussa Harvan kirjan esittelyssä (Suomen Museo 1949) otin *Virankannoksen* ja *virankannon* yhteydessä puheeksi Inarin kalastajalappalaisten murteesta kirjaan panemani p a l p a k o n (Sparganium natans) nimen *varegāvis* (< *vare-kāvis*), gen. *varegāvdā*, jota vastaisi norjanlapissa **vār(r)egaddes* ja suomessa joko *virakannas* tai *virankannas*. (Edellinen asu edel-

³⁵ *virakkěj juri*; sitä ostettiin Nurmijärven apteekkiin, jossa siitä tehtiin lapamatolääkettä. Monessa pitäjässä harjoitettu alvejuuren kerääminen on voinut vaikuttaa siihen, että kasvi ja sen nimi tunnettiin hyvin ja että nimen erilaiset muuntumat pääsivät leviämäänkin.

³⁶ Mainittakoon, että Reinholmin kirjoituksessa Suomalaisia Kasvu-Nimejä (Suomi 1850, s. 176—7) on sana *virakeh* 'Rumex' (Eura) ja nähtävästi hänen mukaansa Lönnrotin sanakirjassa *virake* 'ängssyra; hästysyra (rumex)', mutta myöhemmin ei tätä merkitystä ole missään todettu.

lyttäisi inarissa oikeastaan vahva-asteista puolipitkää yksinäis-*r*:ää, jälkimäinen heikkoasteista lyhyttä yksinäis-*r*:ää, mutta näiden kahden kestoasteen ero on käytännössä vaikea havaita.) Muutamien äänteellisten tuntomerkkien perusteella voidaan tehdä hiukan tarkempiakin päätelmiä suomen ja lapin sanojen suhteesta. Mitään muuta *väre*-asuista sanaa ei lapissa tavata, mutta äännesuhde sm. *i* ~ lp. *á* on katsottava normaaliksi vanhassa suomalais-lappalaisessa yhteissanastossa (esim. *silmä* ~ lp. *čál'bme*), ehkä myös lapin vanhoissa suomalaisperäisissä lainoissa, kun taas nuorissa lainoissa sm. *i*:tä vastaa lapissakin *i* (esim. *virka* ~ lp. *vir'ge*). Vähän moniselitteisempi on nimen jälkiosa. Lapin *a* (inarin *á* ~ *ä*) sm. *a*:n vastineena voi esiintyä sekä suomalaisissa lainasanoissa että vanhoissa suomalais-lappalaisissa yhteissanoina, joissa kuitenkin useammin on lapissa *uo*.³⁷ Inarissa tavataan *kādis-*, mon. *kāddāh* itsenäisenäkin sanana, jolloin se merkitsee 'poron taakkaa, kantamusta (jaettuna kummallekin kupeelle)', koltanlp. *kāddes-*, mon. *kaḍ'taz*, kildininlp. *kāndas-*, gen. *kān'das* id., norjanlp. *gad'dādas* 'to ting av samme slags, bundet sammen for ophenging'. Tätä sanaa on vaikea erottaa sanaparista sm. *kantaa* ~ lp. *guod'det* id.; vokaaliston erilaisuus viittaa ehkä lähinnä siihen, että *kādis-* olisi laina jostain **kannas*-tyyppisestä suomen johdannaisesta, kun taas *kantaa* ~ *guod'det* on varmasti vanha perintösana sekä suomessa että lapissa. (Tällaista johdannaista suomen *kantaa*-verbistä ei kyllä ainakaan nykyään ole olemassa; odotuksenmukainen johdannainen on *kannos* 'börda' (Lönnrot), jota sanaa kildininlp. *kāndas-* tarkoin vastaa.³⁸) — Jos inarinlapin sanan sekä alku- että jälkiosan äänne-edustusta pidetään silmällä, voidaan *varegādis* parhaiten selittää pitämällä sitä vanhana lainana suomen *vira(n)kannas*-asusta. Sen sijaan sanan yhdysosien merkitys jää lapinkin valossa jokseenkin hämäräksi.

Palpakosta olen merkinnyt muistiin seuraavan inarilaisen sadun:³⁹ Kerran kettu, kaarne ja palpakko (*varegādis*) rakensivat veneen ja lähtivät soutamaan. Kettu hoki: »minun venoseni!» Kaarne sanoi: »ole vaiti, meillä kaikilla on siihen osuus.» Kettu vain hoki samaa, jolloin kaarne uhkasi: »minä nokin rikki tämän veneen.» Kun repolainen ei totellut, pisteli kaarne veneen rei'ille ja lähti lentoon. Kettu pelastui uiden vesikivelle, mutta palpakko hukkui ja kelluu siitä saakka veden pinnalla. — Aivan samanlaista satua ei tiedetä muualta merkityn muistiin, mutta J. Qvigstad on kirjoittanut Tysfjordin lappalaisilta sadun, jonka mukaan kettu ja lintunen rakensivat veneen ja lähtivät merelle. Kun kettu kehui venettä omaksi tekemäkseen, lintunen suuttuneena särki veneen ja pyrähti lentoon, kun taas kettu vaivoin pääsi uimalla

³⁷ On sellainenkin tapaus, että lapissa esiintyy *a* ~ *uo* samassakin sanavartalossa: *gak'ce*, *gavce* 'kahdeksan', mutta *guok'tē*, *guovtē* 'kaksi'. Ks. Erkki Itkonen, *Vir.* 1950, s. 70, 73.

³⁸ Konrad Nielsen tuskin osuu oikeaan johtaessaan *gad'dadas*-sanana *gad'dosta* 'baksiden av kneet (på mennesker)'.

³⁹ Ks. Suomen lappalaiset vuoteen 1945 II, s. 553.

rantaan.⁴⁰ Arvid Genetz on Kuolan niemimaan itäosasta, Lumbovskista, muistiinpannut sadun, joka muistuttaa jonkin verran edellisiä: Hiiri koversi leivän niin, että kuoresta sukeutui vene. Hän lähti järvelle soutelemaan ja otti rannalta kumppaneikseen pikkulinnun, kotkan, pöllön, karpän ja petoja. Vene tuli liikaan lastiin, meni kumoon, ja kaikki uivat rantaan. Alkoivat tapella otus otusta, lintu lintua vastaan, ja saivat vammoja.⁴¹ On mahdollista, että kahden viimeksi mainitun saduntoisinnon loppu on hämärtynyt vaillinaiseksi, kun siinä ei mainita hukkumistapausta. Kaikille kolmelle toisinnolle on yhteistä eläinten (eläimen) kyhäämä vene, huonosti päättyvä soutu-retki ja osanottajien tora joko ennen onnettomuutta tai sen jälkeen.

Inarilaisesta sadusta voinee päätellä, että *varegävis* oli ennen hukkumistaan maalla elävä, märkään elementtiin tottumaton olento, kenties ei eläin, vaan pikemminkin haltija.

Alvejuuresta, jolla on kansankielessä yleisempi nimi *kuolleenkoura*, (Gananderilla ja Lönnrotilla) *kuoleman koura* 'Polystichum filix mas', on Erkki Itkonen esittänyt (suullisesti) oletuksen, että tämän nimityksen perustana olisivat tuon kasvin omituiset, riutunutta ja nyrkkiin puristunutta kouraa muistuttavat spiraalimaiset versot, jotka se keväällä työntää maasta ja jotka sitten oikenevat suuriksi liuskalehdiksi. Ottaen huomioon tuo kolkkosointuinen nimi ja *varegävis*in kuolinsatu voitaneen olettaa, että sekä suomalaisella että lappalaisella taholla on kyseessä hämärtynyt muistuma jostakin myyttillisestä olenosta, joka menetti henkensä. On vielä eräs sana, johon voi kiinnittää huomiota tämän yhteydessä. Muinaisrunoissa on muutamia Vipus-runon toisintoja, joissa Antero Vipusen sijasta puhutaan *vironi*, *Viroine*, *Virunen*-nimisestä vainajasta:⁴² »Viikon on vironi maannu, kauvon on kalkkini kaonnu, otsas' on oravi kuuset . . .» (SKVR I₁ 354a, 355 Vienan Akonlahti), »Viikon on Virunen kuollut, kauvan kalkinen⁴³ kaonnut» ja »Viikon on Viroine kuollut, kauvon Anderus kadonut» (II 160, 161 Repolan Lentiera). Martti Haavio on verrannut Vipusta lappalaiseen noitaan, joka oli maannut lovessa niin kauan, että henki oli hänestä paennut.⁴⁴ Olisiko liian rohkeata olettaa, että Vipusen hahmoon on sekaantunut muistuma toisestakin vainajasta, Virosesta (< Virokannas, *Virankannas)?

Vira(n)kannaksen arvoituksessa päästään ilmeisesti lähemmäs ratkaisua, jos edellä esitetyn aineiston perusteella otaksutaan, ettei kyseessä ole alunperinkään ollut suuri taivaanjumala, vaan pienempi jumala, kenties vain kasvin tai kasvillisuuden haltija. Entäpä, jos kaikkien *Vira(n)kannasta* koskevien

⁴⁰ SUSA III, s. 88—9.

⁴¹ Kuollan lapin murteiden sanakirja, s. 233, (käännös) 267.

⁴² Ks. Kaukovälähdyksiä, s. 46—7.

⁴³ Kalkinen 'olycklig (poloinen)', Lönnr.

⁴⁴ Väinämöinen, s. 157—66.

mainintojen takana on kovin himmentynyt, ikivanhaa, luultavasti itämaista alkuperää oleva myytti kasvinjumalasta tai -haltijasta (alussa = kasvi itse), joka syksyllä kuolee ja herää keväällä eloon uudestaan.⁴⁵ Tämähän tulee vielä nytkin sekä alvejuuren että palpakon osaksi. Voidaan kysyä, miksi rahvaan huomio on kiintynyt juuri noihin kahteen kasviin *varecādis* ~ **Vira(n)kannas*-myytin näkyvinä edustajina. Inarin karuissa rantavesissä ei sanottavasti tapaa luhta- eli saraheinän ohella muita laajempia kasvustoja kuin juuri Sparganium natansia, jonka tiheään ryhmittyneet, samansuuntaisina kelluvat pitkät nauhamaiset lehdet joka kesä veden pinnalle ilmestyessään ovat omiaan vetämään katsojan — varsinkin kalastajan — huomion puoleensa. Alvejuuri taas on Länsi-Uudenmaan metsien luonteenomaisimpia kasveja, jonka muhkea lehtitöyhtö helposti pistää silmään muun, matalamman aluskasvillisuuden seasta. Edellä on jo viitattu niihin mielikuviin, joita alvejuuri on pelkällä ulkonäöllään saattanut herättää; sopii vielä mainita, että sitä ovat monet Euroopan kansat pitäneet taikayrttinä, jota paholainen pakenee ja salama karttaa ja joka suojelee ihmistä noituudelta.⁴⁶ Mutta olipa **Vira(n)kannas* alkuaan ylempi tai alempi jumalolento ja selittyvätpä nimen yhdysosat etymologisesti miten hyvänsä, nimi on sikäli varsin mielenkiintoinen, että se kuuluu niihin harvalukuisiin, todella vanhoihin suomalais-lappalaisiin mytologisiin sanoihin, joita ovat lisäksi: *jumala* ~ lp. *juṗmēl*, *ibmel*, *noita* ~ *noai'de*, *kave* ~ *kūōpas* ja *kannus* 'noitarumpu' ~ *kūmdes*, *kōptēs*.⁴⁷

T. I. ITKONEN

⁴⁵ Siten *Adoniksen*, luonnon vuosittaista elpymistä ja lakastumista olennoivan haltijan vertauskuvina olivat ruukkuihin kylvetyt, nopeasti versovat ja pian lakastuvat yrtit. Myös *Dionysoksen* ja *Osiriksen* tarusto ja palvonta kuvasivat mm. kasvillisuuden vuosittaista eloon heräämistä ja kuoleutumista.

⁴⁶ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens II, p. 1215— (art. *F a r n*). Alvejuuren suojelevista ominaisuuksista on jokunen viittaus jo Pliniuksella. Saksassa niistä on ensimmäinen maininta vuodelta 1179. Suomalaisten vastaavista uskomuksista on kirjoittanut A. V. RANTASALO, »Kukkiva» sanajalka, s. 60—89.

⁴⁷ Ks. kirj., Suomen lappalaisten noitarummut (Osma 1955, s. 45).

Remarques complémentaires au problème des noms mythologiques *kave* (*kapeet*) et *Virokannas*

1. Dans la liste des dieux d'Agricola, il y a le vers »Capeet/mös heilde Cuun söit» [‘les *kave* (plur. *kapeet*) leur ont aussi mangé la lune’], et l’interprétation à donner au mot *kapeet*, *kave*, qui s’y trouve, à été sujette à contestation. Kaarle Krohn et Uno Harva étaient de l’avis que les »*kave*» étaient des animaux mythologiques, et cette vue serait appuyée par le renseignement donné en 1706 par Laurentius Tammelin, selon lequel, la lune, lorsqu’elle s’obscurcit, »est comme mangée par les chiens». Les êtres qui mangent la lune apparaissent toutefois dans la tradition populaire sous d’autres formes encore que celle d’animaux. Dans le sud-ouest de la Finlande, on disait par exemple que les sorciers mangent la lune, et les Lapons de Kola croient que la lune, en s’obscurcissant, est mangée par un sorcier ou un mauvais génie. L’opinion selon laquelle les »*kave*» qui mangeaient la lune étaient des animaux suppose que le mot *kave* ait eu tôt déjà le sens ’animal’. En effet, ce mot a eu la signification ’animal’ (selon Ganander par ex., ’un animal aux poil ras’, dans l’Obstrobotnie du sud ’mouton’), mais cet emploi semble être de caractère secondaire. Les acceptions plus anciennes sont selon toute évidence ’être humain, surtout femme’; cette dernière se trouve généralement par ex. dans les poésies populaires [cf. aussi est. *kabe*, ’femme’, lap. *gäbä* ’femme (pubère)’ < finn.], et ’être mythique, génie’ (sens usuel dans la poésie populaire)]. C’est à ce dernier sens du mot que semble se rattacher le lapon de Luleå *kuopas* ’sorcière, jeteuse de sorts’, qui, en raison de son phonétisme, doit être considéré comme un ancien mot commun au finnois et au lapon et non comme un emprunt au finnois. L’auteur attire finalement l’attention sur un mot composé attesté dans la Finlande méridionale (surtout dans la partie ouest de l’Uusimaa) *kapeenvalkea* (’feu de *kave*’), qui désigne les éclairs de chaleur et constate que l’on s’est sans doute plutôt imaginé un génie ou un autre personnage mythique comme l’auteur de ces phénomènes lumineux qu’un animal. Cf. l’autre mot populaire désignant les éclairs de chaleur, *kalevantulet* (’les feux de Kaleva’) dans lequel le déterminant est le nom de Kaleva, un génie (ou un héros ayant été pris comme l’objet d’un mythe).

2. E. N. Setälä a surtout étudié le dieu *Wirancannos* mentionné par Agricola et qui, selon celui-ci, protégeait l’avoine. Il y a lieu de rapprocher de ce nom le *Virokannas* de la poésie populaire que l’on voit effectuer le baptême d’un enfant et tenter, sans succès, de tuer le Grand Taureau. L’opinion avancée en dernier lieu par Setälä était que *vira(n)kannas* signifiait, à l’origine, ’pilier de l’univers’ (selon lui, *viro*, *vira* < scand. *værild* etc. ’univers, monde’, *kannas* ’support, étai’). Du point de vue phonétique, le rapprochement *viro*, *vira* ~ *værild* est pourtant entièrement arbitraire, et il n’existe pas de preuves à l’effet que *viro* ait jamais signifié ’monde, univers’.

Quelques noms de plantes doivent être mentionnés lorsque l’on parle de ce nom de divinité. L’un de ceux-ci est le *virankanto* sur lequel Harva avait déjà attiré l’attention (’aspédie, *polystichum*’), trouvé dans la partie ouest de l’Uusimaa (on a en outre d’autres formes: *virokanto*, *virankaarnjane*, *viranko*, *virake* etc.). Un autre est le lapon d’Inari *varegäädis*, qui désigne une plante aquatique, le rubanier, *sparganium natans*. Le phonétisme de ce mot indique qu’il s’agit d’un emprunt effectué tôt déjà d’une forme finnoise comme *vira(n)kannas*. Selon une légende de l’Inari, le renard, le corbeau et le *varegäädis* avaient commencé à se disputer lors d’un voyage en bateau qu’ils faisaient en commun. Le corbeau fit alors des trous dans le bateau et s’envola, le renard se sauva à la nage mais le *varegäädis* se noya et a depuis flotté à la surface des eaux. Si l’on prend en considération l’autre nom populaire de l’aspédie en finnois, *kuolleenkoura* (litt. ’main de mort’), on peut supposer que, aussi bien derrière le nom finnois que lapon de la plante, il se cache le souvenir obscur d’un être mythique qui souffrit la mort. Il se peut qu’il s’agisse d’un mythe très ancien, relatif au dieu ou au génie de la plante (à l’origine, c’était la plante elle-même), qui meurt en automne et ressuscite au printemps. Quelle que soit l’origine du mot *vira(n)kannas*, il est extrêmement intéressant en tant que c’est un des rares mots mythologiques finno-lapons réellement anciens, parmi lesquels on peut encore mentionner *jumala* ’dieu’ ~ lap. *jupmeel*, *ibmel*, *noita* ’sorcier’ ~ lap. *noai* ’de, *kave* ~ lap. *kuopas* et *kannus* ’tambour de sorcier’ ~ lap. *kuumdes*, *kooptees*.